

ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

Проаналізовано еволюцію регіональної економічної інтеграції в країнах, що розвиваються. Запропоновані Індикатори для економічної оцінки районування в таких країнах.

Ключові слова: *регіональна економічна інтеграція, регіональні економічні асоціації, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН.*

Постановка проблеми. Зростання економічної активності макрорегіонів в умовах глобалізації, ускладнення соціально-економічної ситуації в умовах світової фінансово-економічної кризи потребують більш глибокого дослідження процесів регіональної економічної інтеграції. В умовах фінансово-економічної кризи регіональні інтеграційні об'єднання є своєрідним захистом від негативних наслідків глобалізації. Методологія оцінки регіональної економічної інтеграції у суспільній географії відзначається недостатньою розробленістю. Існуючі географічні праці з даної проблематики присвячені в основному окремим інтеграційним об'єднанням. В той час практично не досліджується еволюція і рівень економічної інтеграції в масштабах всіх макрорегіонів, в тому числі в країнах, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регіональної економічної інтеграції в країнах, що розвиваються не знайшли належного представлення в наукових працях українських учених. Окремі аспекти зазначеної проблематики, зокрема питання формування суспільно-географічних чинників регіональної економічної інтеграції в Північній Америці досліджуються в працях О.В. Бородієнко [1], а також комплексне дослідження міжнародних інтеграційних проблем представлене українськими вченими під керівництвом А.С. Філіпенка [5]. Питання регіональної економічної інтеграції в окремих макрорегіонах розглядаються в працях зарубіжних учених [2; 3; 4]. Усе це й визначило мету даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття країни, що розвиваються намагаються зміцнити свій територіальний статус у складі регіональних і субрегіональних економічних інтеграційних об'єднань, для того, щоб посилити свої конкурентні позиції у глобальній економіці і відстояти власні інтереси у відносинах з ТНК і розвиненими країнами.

Регіональна економічна інтеграція розвивається в основному або між розвиненими країнами, або між країнами, що розвиваються. Навіть в рамках країн, що розвиваються інтеграційні процеси відбуваються найактивніше між країнами, що знаходяться приблизно на однаковому рівні економічного розвитку. Спроби створення інтеграційних об'єднань між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються перебувають на ранньому етапі становлення і не дозволяють зробити однозначні висновки з приводу їх ефективності.

Незважаючи на зростаючу кількість наукових публікацій, пов'язаних з дослідженням регіональної економічної інтеграції, загальна картина її формування, розвитку і сучасного стану залишається до кінця не розкритою. Це проявляється передусім у полярних підходах щодо з'ясування її суті і значення, особливо в країнах, що розвиваються.

На думку експертів Світового банку, регіональна економічна інтеграція є ефективним способом подолання відсталості бідними країнами. Однак деякі вчені вважають, що дерегулювання не тільки ліквідує тарифи, які захищають місцевих виробників і місцеві ринки, але і втягує виробників малих країн в конкуренцію, в якій вони дуже часто не можуть вистояти (Сімонія, 1998). Існує точка зору, згідно з якою економічна і політична інтеграція обмежує національний суверенітет (Kuhnhardt, 2000). Їхні опоненти заперечують, вказуючи на те, що при загальній орієнтації на цінності відкритої економіки багаточисельні регіональні економічні об'єднання представляють собою інструменти захисту специфічних інтересів держав (Дробот, 2002).

В 1990-х роках низка вчених зробили спробу визначити етапи регіональної економічної інтеграції, використовуючи кількісний хронологічний аналіз, який враховує активність утворення інтеграційних об'єднань. Один з перших запропонованих варіантів поділяв еволюцію регіональної економічної інтеграції на два етапи (Д. Бхагваті, 1990). Згодом було запропоновано вже три етапи формування регіональних економічних інтеграційних об'єднань (Palmer, 1991). Деякі вчені, досліджуючи еволюцію регіональної економічної інтеграції в країнах, що розвиваються, виокремлюють шість етапів, які на їх думку, розрізняються підходами до організації співробітництва

[6, р. 7]. Нарешті, в роботі, спеціально присвяченій історії формування регіональних інтеграційних об'єднань, виокремлюється чотири основних періоди [7, р. 13].

На наш погляд, для визначення загального тренду розвитку регіональних інтеграційних процесів необхідно хронологічно впорядкувати дані про кількість утворених регіональних об'єднань. Аналіз кількісної динаміки інтеграційної активності на регіональному рівні в країнах, що розвиваються дозволяє виокремити два етапи:

- 1) 1950-1980-х роки – становлення регіональної економічної інтеграції;
- 2) з 1990-х років і до наших днів – активного розвитку регіональної економічної інтеграції.

Перші торгово-економічні регіональні об'єднання в країнах, що розвиваються з'явилися ще в колоніальний період. Так, у 1910 році Великобританія зробила спробу створити в Африці митний союз у складі чотирьох володінь – Занзібару, Танзанії, Уганди і Кенії. Однак низький рівень розвитку цих колоніальних володінь перешкодив ефективному функціонуванню цієї організаційної форми інтеграції.

Як стверджують вчені, процеси регіональної економічної інтеграції розпочалися в Європі в результаті утворення у 1948 році двох інтеграційних об'єднань різного ідеологічного і політичного спрямування – Організації європейського економічного співробітництва (ОСЕС) і Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). На початку 1950-х років в країнах, що розвиваються виникають ще два інтеграційні об'єднання: Західноафриканський валютний союз і Організація Центральноамериканських країн. За даними ЮНКТАД, у 1970-ті роки кількість регіональних інтеграційних об'єднань зростає до 20. У 1980-ті роки багато з них фактично не функціонує і їхня кількість зменшується до 6, а в 1990-ті роки зростає до 30, що пояснюється активізацією інтеграційних процесів у цей період. На цьому етапі завершилося формування концептуальних основ теорії регіональної економічної інтеграції, зростає кількість інтеграційних об'єднань з'явилося в Латинській Америці, в багатьох регіонах Африки і значно менше в Азії.

Однак кількісне зростання регіональних інтеграційних об'єднань не завжди супроводжувалося якісними змінами. Насамперед новоутворені інтеграційні об'єднання в країнах, що розвиваються не завжди були здатні виконувати поставлені перед ними завдання. Крім того, вони характеризувалися нестабільністю, що проявлялася частими реорганізаціями, переглядом програм спільної діяльності або зміною учасників і короткими термінами їхнього існування. Деякі з них припинили свою діяльність через труднощі, які виникали при узгодженні стратегії колективної діяльності через політичні проблеми внутрішнього і зовнішнього характеру або внаслідок загострення відносин між країнами-учасницями. Найнищим рівнем стабільності відзначилися регіональні економічні інтеграційні об'єднання, які виникали в Африці на південь від Сахари.

На першому етапі регіональної економічної інтеграції в країнах, що розвиваються у торговій сфері були створені зони преференціальної торгівлі, які характеризувалися вузькою номенклатурою товарів і низьким рівнем взаємної торгової лібералізації і тільки п'ять були зонами вільної торгівлі. Експерти ЮНКТАД серед найефективніших називають наступні:

- Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР);
- Карибське співтовариство (КАРІКОМ);
- Організація Східнокарибських держав (ОСКД);
- Митний і економічний союз країн Центральної Африки (ЮДЕАК);
- Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН).

У виробничій сфері утворювалися економічні об'єднання координаційно-консультативного типу, де країни-учасниці узгоджували основні напрямки виробничого співробітництва. Як приклад таких економічних об'єднань експерти ЮНКТАД наводять:

- Латиноамериканську економічну систему (ЛАЕС);
- Конференцію із координації розвитку країн Південної Африки (САДКК);
- Асоціацію регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК).

Найефективнішими у виробничій сфері виявилися галузеві інтеграційні об'єднання, які займалися проблемами спільного освоєння басейнів рік. Деякі з них діють і нині, наприклад, Економічний союз ріки Ману (Африка) і Проекти освоєння басейну ріки Меконг (Південно-Східна Азія).

У фінансовій сфері економічне співробітництво відбувалося шляхом створення регіональних банків розвитку – Азійського (АзБР), Африканського (АБР), Міжамериканського (МАБР), – для надання фінансової і технічної допомоги країнам-учасницям.

У цей період створюються також товарні асоціації або сировинні організації для проведення узгодженої цінової політики, визначення максимального і мінімального коливання цін, встановлення квот виробництва і експорту. Серед них найвідомішими є організації країн – експортерів нафти (ОПЕК), експортерів міді (СІПЕК), бокситів (МАБК) та інші.

Вчені вважають, що більшість інтеграційних об'єднань у країнах, що розвиваються не можна назвати інтеграційними. Так як їхня діяльність ні за змістом, ні за характером не відповідає критеріям економічної інтеграції. Вони стверджують, що економічна взаємодія країн-учасниць інтеграційних процесів перебуває в основному на доінтеграційному рівні, тому правильніше говорити про регіональне співробітництво між країнами, що розвиваються, а не про інтеграцію [1, с. 222].

З цього приводу у науковій літературі акцентують на таких причинах як:

- низький рівень економіки країн-учасниць;
- вузькість внутрішніх ринків;
- однотипність галузевої структури господарства і товарної структури експорту;
- недостатня диверсифікація господарства;
- значна відмінність в рівнях економічного розвитку;
- політичні суперечності.

Таблиця 1

Роль основних регіональних інтеграційних об'єднань у міжнародній торгівлі

Регіональні інтеграційні об'єднання	Частка у світовому експорті, %				
	1980 р.	1990 р.	2000р.	2005 р.	2007 р.
ЄС	41,5	44,5	38,0	38,9	38,2
НАФТА	15,3	16,2	18,9	14,1	13,4
МЕРКОСУР	1,5	1,3	1,3	1,6	1,6
АСЕАН	3,6	4,2	6,7	6,2	6,3

Складено: UNCTAD: Handbook of Statistics. – 2008. – Р. 22.

З початку 1990-х років в країнах, що розвиваються спостерігається тенденція до створення нових інтеграційних об'єднань і підписання нових угод в рамках раніше створених об'єднань. Серед нових чинників, які стимулювали розгортання успішної інтеграції в деяких країнах у цей період вчені називають лібералізацію економіки, демократизацію і модернізацію на основі проведення ринкових реформ.

На цьому етапі більшість регіональних інтеграційних об'єднань завершили пошук найадекватніших концептуальних моделей інтеграції, які стали більш різноманітними і гнучкими. Вони все більше враховували потреби, можливості і реальні умови конкретних країн і макрорегіонів, ставили більш реальні цілі і завдання і були відкритішими.

Дані табл. 1 засвідчують про ключову роль у міжнародній торгівлі основних інтеграційних об'єднань і про значну перевагу у цьому відношенні ЄС і НАФТА над АСЕАН та МЕРКОСУР та незначну роль основних інтеграційних об'єднань в країнах, що розвиваються. Так, у 2007 році на основні інтеграційні об'єднання припадало 59,9% світового експорту, то з них тільки 7,8% на АСЕАН і МЕРКОСУР, учасниками яких є країни, що розвиваються.

В структурі міжнародної торгівлі інтеграційних об'єднань розрізняють дві складові: внутрішньорегіональну і зовнішньо- або міжрегіональну торгівлю. У таких інтеграційних об'єднаннях як ЄС і НАФТА голову роль в загальному експорті об'єднань відіграє внутрішньорегіональна торгівля, частка якої у 2007 році становила 67,6% у ЄС і 53,8% у НАФТА. У той час як в країнах, що розвиваються домінує зовнішньорегіональна торгівля, а внутрішньорегіональна торгівля досягає максимального значення в АСЕАН – 24,9% і МЕРКОСУР – 13,5% (табл. 2).

Таблиця 2

Регіональна структура міжнародної торгівлі основних інтеграційних об'єднань

Інтеграційні об'єднання / регіональна структура експорту	Роки				
	1980	1990	2000	2005	2007
ЄС					
Внутрішньорегіональний млн. дол.,	501402	1037044	1641252	2729376	3087605
% у загальному експорті,	62,3	67,6	67,7	67,3	67,6
% у світовому експорті,	24,7	29,9	25,4	26,0	22,3
Зовнішньорегіональний млн. дол.,	341577	510039	813107	1341577	2196247
% у загальному експорті,	37,7	32,4	32,3	32,7	32,4
% у світовому експорті.	16,8	14,7	12,6	12,8	15,9

НАФТА					
Внутрішньорегіональний млн. дол.,	102218	226273	676142	824550	902086
% у загальному експорті,	33,6	41,4	55,7	55,8	53,8
% у світовому експорті,	5,0	6,5	10,5	7,9	6,5
Зовнішньорегіональний млн. дол.,					
% у загальному експорті,	209113	335659	548778	655930	949413
% у світовому експорті,	66,4	58,6	44,3	44,2	46,2
% у світовому експорті,	10,2	9,6	8,5	6,3	6,8
АСЕАН					
Внутрішньорегіональний млн. дол.,	12413	27365	98060	165163	194321
% у загальному експорті,	17,4	18,9	24,5	25,3	24,9
% у світовому експорті,	0,8	0,9	1,5	1,4	1,4
Зовнішньорегіональний млн. дол.,					
% у загальному експорті,	61544	117919	333851	487561	671457
% у світовому експорті,	82,6	81,1	75,5	74,7	75,1
% у світовому експорті,	3,0	3,4	5,2	4,7	4,9
МЕРКОСУР					
Внутрішньорегіональний млн. дол.,	3424	4127	17829	21128	25775
% у загальному експорті,	11,6	8,9	20,3	12,9	13,5
% у світовому експорті,	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Зовнішньорегіональний млн. дол.,					
% у загальному експорті,	26098	42291	66761	142854	198349
% у світовому експорті,	88,4	91,1	79,7	87,1	86,5
% у світовому експорті,	1,3	1,2	1,0	1,4	1,4
ЕКОВАК					
Внутрішньорегіональний млн. дол.,	661	1532	2715	5497	5957
% у загальному експорті,	9,6	8,0	9,0	9,3	8,7
% у світовому експорті,	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04
Зовнішньорегіональний млн. дол.,					
% у загальному експорті,	32675	21286	33100	59450	60323
% у світовому експорті,	90,4	92,0	91,0	90,7	91,3
% у світовому експорті,	1,6	0,6	0,5	0,6	0,4

Складено за: UNCTAD: Handbook of Statistics. – 2008. – P. 48–49.

Висока частка внутрішньорегіонального експорту до загального експорту країн-учасниць інтеграційного об'єднання вказує на високий рівень інтеграційних процесів в цьому об'єднанні і дає підстави говорити про формування єдиного регіонального простору. Така картина спостерігається в інтеграційних об'єднаннях, які перебувають на високих стадіях розвитку інтеграційних процесів, наприклад в ЄС. Вище наведені статистичні дані ілюструють загальну тенденцію до регіоналізації торгових потоків. Однак найбільше вона проявляється в ЄС і НАФТА, у той час як в АСЕАН і НАФТА – в 2-3 рази слабше.

Динамічний ріст обсягів зовнішньорегіональної торгівлі інтеграційних об'єднань засвідчує про те, що вони не замикаються в собі, як стверджують деякі економісти, а беруть активну участь в міжнародній торгівлі, сприяючи розвитку процесів глобалізації.

На думку експертів, регіональні економічні інтеграційні об'єднання в країнах, що розвиваються є малоефективними, так як до їх складу входять країни з низьким рівнем економічного розвитку і подібними економічними структурами. Такі інтеграційні об'єднання не розраховані на ефективну виробничу спеціалізацію і збільшення масштабів виробництва. Більш ефективними можуть бути об'єднання тих країн, які мають великий внутрішній ринок і багатогалузеву структуру господарства. У цьому випадку лібералізація внутрішньорегіональної торгівлі дозволяє підвищувати ефективність виробництва в країнах за рахунок зростання його обсягів і розширення ринків збуту. Для довготривалого ефекту необхідний притік капіталу і нових технологій. За винятком Східної і Південно-Східної Азії, такі умови в інших макрорегіонах третього світу невеликі.

У сучасних умовах розгортання процесів регіональної економічної інтеграції в кожному макрорегіоні світу сформувалися свої центри інтеграції, які віддзеркалюють особливості цих процесів в кожному з них: в Європі – ЄС, в Північній Америці – НАФТА, в Латинській Америці – МЕРКОСУР, в Азії – АСЕАН. Особливість цих економічних інтеграційних об'єднань полягає в тому, що, по-перше, вони функціонують у різних макрорегіонах; по-друге, до їх складу входять як розвинені країни (ЄС), так і країни, що розвиваються (АСЕАН, МЕРКОСУР), або перші і другі (НАФТА); по-третє, вони утворені країнами, які характеризуються різними рівнями економічного розвитку; по-четверте, найдинамічніше розвиваються; по-п'яте, перебувають на різних стадіях розвитку інтеграційних процесів; по-шосте, активні учасники процесів глобалізації.

На наш погляд, регіональна економічна інтеграція має оцінюватися з точки зору того, чи сприяє вона розвитку процесів глобалізації, чи навпаки, гальмує розвиток глобалізації. У зв'язку з цим

експерти Світового Банку сформулювали низку критеріїв, яким мають відповідати інтеграційні об'єднання в умовах глобалізації:

- регіональні торгові угоди мають охоплювати усі галузі економіки;
- перехідний період не повинен перевищувати 10 років;
- нове регіональне інтеграційне об'єднання має супроводжуватися лібералізацією торгівлі;
- правила прийому нових членів мають бути ліберальними і не перешкоджати розширенню інтеграційного об'єднання;
- необхідний швидкий перехід від простих до складних форм економічної інтеграції, які забезпечують більш раціональний розподіл і використання факторів виробництва.

У більшості країн економічні інтеграційні об'єднання виявилися неефективними. Тобто спроби даних країн впроваджувати західноєвропейську модель інтеграції не дають очікуваних результатів. Вчені вважають, що європейська інтеграція дала результат в конкретних історичних та економічних умовах. Однак, на наш погляд, її не слід переносити в країни, що розвиваються як універсальну парадигму економічного розвитку.

Саме тому найважливішою проблемою в країнах, що розвиваються залишається проблема створення такої моделі регіональної економічної інтеграції, яка б забезпечила в даних країнах економічне зростання. На думку експертів, найперспективнішими моделями регіональної економічної інтеграції в країнах, що розвиваються може бути так звана "гравітаційна" модель інтеграції, в якій відсутні жорсткі попередньо закріплені зобов'язання країн-членів і наднаціональні регулюючі інституції. Ядро таких інтеграційних об'єднань утворюють розвинені країни, до яких приєднуються країни, що розвиваються. На наш погляд, ядрами такої моделі регіональної економічної інтеграції можуть бути в Латинській Америці – Бразилія, в Азії – Китай та Індія, в Африці – ПАР. Експерти вважають, що саме за такою схемою в майбутньому будуть створюватися нові регіональні інтеграційні об'єднання в країнах, що розвиваються.

Література:

1. *Бородієнко О. В.* Суспільно-географічні чинники формування системи регіональної економічної інтеграції в Північній Америці. Автореф. дис. канд. геогр. наук. – К., 2005.
2. *Глинкин А. И. и др.* Интеграция в Западном полушарии и России. – Москва: ИЛА РАН, 2004.
3. *Костюнина Г. М.* Азиатско-Тихоокеанская экономическая интеграция. – Москва: РОСС ПЭН, 2002.
4. *Международная экономическая география* / Под ред. Н. Н. Левенцева. – Москва: Экономистъ, 2006.
5. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності / А. С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В. Будкін, М. А. Дудченко та ін. – К.: Знання України, 2004.
6. *Political Economy of Regional Cooperation: Comparative Case Studies* / Ed. by A. Axline. L., 1994.
7. *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order.* – Oxford, 1997.
8. UNCTAD: Handboock of Statistics. – 2008.

Резюме:

Книш М. ОЦЕНКА ПРОЦЕССОВ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ.

Проанализирована эволюция региональной экономической интеграции в развивающихся странах. Предложенные индикаторы для экономической оценки районирования в таких странах.

Ключевые слова: региональная экономическая интеграция, региональные экономические ассоциации, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН.

Summary:

Knysh M. REGIONAL ECONOMIC INTEGRATION PROCESSES ESTIMATION IN THE DEVELOPING COUNTRIES

The evolution of regional economic integration processes in the developing countries is analysed. The indicators for the economic regionalism estimation in those countries are proposed.

Key words: regional economic integration, regional economic associations, NAFTA, MERCOSUR, ASEAN.

Надійшла 27.11.2009р.